

כיצד יתכן שיעקב אבינו נשא שתי אחיות?

הקדמה

בפרשתנו מסופר שיעקב אבינו נשא את רחל ואת לאה שהיו אחיות. אמנם הדבר היה לפני מתן תורה, ולבני נח לא נאסרו שתי אחיות¹, כך שמצד הדין לא קשה, אבל חז"ל אמרו שהאבות קיימו את כל התורה כולה לפני שניתנה², ואם כן קשה: כיצד יתכן שיעקב נשא שתי אחיות?

בשאלה זו עסקו ראשונים ואחרונים, וענו עליה תשובות רבות. התשובה המפורסמת ביותר היא: "גר שנתגייר כקטן שנולד דמי" (יבמות כב ע"א). דהיינו שרחל ולאה התגיירו, ולאחר שהן התגיירו הן לא נחשבו כאחיות, ולכן הותר ליעקב לשאת את שתיהן. תשובה זו כתבו ראשונים ואחרונים רבים³, ויש לדון בה יותר מצדה ההלכתי, אבל מאמר זה יעסוק במספר תשובות שמהן ניתן ללמוד לימודים מוסריים ואמוניים.

חלק א: תשובות שמהן ניתן ללמוד לימודים מוסריים

א. הסבר ה"מושב זקנים": אחרי שקידש את שתיהן בדיעבד – לא רצה לגרש אחת מהן

כתב ה"מושב זקנים" (בראשית כט, כח): "הקשה הרב טוביה: יעקב קיים כל התורה כולה אפילו עירוב (שבת לג ע"ב)⁴, אם כן איך נשא שתי אחיות בחייהן?

¹ רמב"ם הלכות מלכים פ"ט ה"ה.

² עיין ויקרא רבה ב, י; קדושין פ"ד מ"ד, שבת לג ע"ב, יומא כח ע"ב, בראשית רבה עט, ו ועוד.
³ א. עיין בחזקוני (כט, כח) שכתב: "ויתן לו את רחל – ואם תאמר: איך לקח יעקב אבינו שתי אחיות בחייהן? הרי קיים את כל התורה כולה! אלא אמרו רבותינו: גר שנתגייר כקטן שנולד דמי (יבמות כב ע"א)". כעין זה כתב גם ה"מושב זקנים" (שם): "...ויש לומר דנתגיירו וגר שנתגייר מותר באחותו, בעבור כנולד דמי, ולכן הוי נכריות, אלא מדרבנן החמירו, שלא יאמרו: באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה, באחות מן האם שייך, ואסור באחותו מן האם, שנאמר: 'וגם אמנה אחתי בת אבי היא, אך לא בת אמי ותהי לי לאשה' (כ, יב)".
 כעין זה כתבו גם "לבוש האורה" ו"צדה לדרך" על רש"י בראשית לב, ד-ה, הרא"ם, "צדה לדרך", "נחלת יעקב" ו"באר בשדה" על רש"י ויקרא כ, יז, מהרש"א יומא כח ע"ב, "פרשת דרכים" לבעל ה"משנה למלך" דרוש א.

ב. עוד כתב החזקוני (שם): "ויש אומרים: לאה ורחל משתי נשים היו, וגוי אין בניו מתיחסים אחריה, אלא אחרי האם, כדנפקא לן מיכי יסיר את בנך מאחרי (דברים ז, ד), ולכן הותרו ליעקב".
 גם הסבר זה כתב ה"מושב זקנים" (שם), והקשה עליו: "ויש לומר דודאי כדן עשה, כדן תורה, דאחיות היו מן האב ולא מן האם, ובני נח היו שאין אחיה מן האב, אלא מן האם. ולא נראה תירוץ זה, דהם החמירו על עצמם לקיים כל התורה, אפילו עירובי תבשילין שהוא מדרבנן, כל שכן זה!"
⁴ כן צויין ב"מושב זקנים", אבל שם (בשבת לג) לא נאמר שיעקב קיים מצות עירוב, אלא שבא שלם בתורתו. ועיין בבראשית רבה עט, ו שם נאמר שיעקב קבע תחומין.

...ושמעתי שלכתחילה היו מקיימים התורה אף על פי שלא נצטוו עדיין, אבל הכא, אחרי שקידש כבר שתייהן בדיעבד, לא היה רוצה לגרש אחת מהן".

בדברי ה"מושב זקנים" שתי נקודות, שכל אחת מהן טעונה באור:
האחת: "אחרי שקידש כבר שתייהן בדיעבד".
השניה: "לא היה רוצה לגרש אחת מהן".

על הנקודה הראשונה יש לשאול: מה כוונתו במילים "אחרי שקידש כבר שתייהן בדיעבד"? היכן קידש יעקב את שתייהן בדיעבד? והרי רק את לאה קידש בדיעבד, בלא שהתכוון לכך, אבל את רחל עדיין לא קידש כלל! ובשלב הזה שבו לאה כבר מקודשת לו, ורחל עדיין איננה מקודשת לו, נשאלת השאלה: כיצד יתכן שיעקב קידש ונשא את רחל אחרי שכבר קידש ונשא את לאה?⁵
על הנקודה השניה יש לשאול: מה כוונתו במילים "לא היה רוצה לגרש אחת מהן"? מה פירוש "לא היה רוצה"? אם יעקב קיים את כל התורה, מה שייך לומר "לא היה רוצה"?

1. מה פירוש: "אחרי שקידש כבר שתייהן בדיעבד"?

נראה שכוונת ה"מושב זקנים" במילים "אחרי שקידש כבר שתייהן בדיעבד" היא כמו שכתב המהרש"א בחדושי אגדות למסכת סנהדרין (יט ע"ב): "באמת רחל נתקדשה לו מן הדין, בשכר שבע שנים, כמו שאמר: 'הבה את אשתי' (כט, כא), דהיינו שנתקדשה לי כבר, והיא אשתי בשכר שבע שנים... אך כיון... שלבני נח לא נאסרו שתי אחיות, הרי גם לאה התקדשה לו... ולא היו קדושי לאה קדושי טעות".

אם כן לפי המהרש"א רחל התקדשה ליעקב בשכר שבע השנים, ולאה גם כן התקדשה, מתוך שלקחה במחשבה שהיא רחל, ומתוך כך לאחר שלקח את לאה היו שתייהן מקודשות! נראה שזו גם כוונת ה"מושב זקנים".

2. מה פירוש: "לא היה רוצה לגרש אחת מהן"?

על הנקודה השניה שאלנו: מה כוונתו במילים "לא היה רוצה לגרש אחת מהן"? מה פירוש "לא היה רוצה"? אם יעקב קיים את כל התורה מה שייך לומר "לא היה רוצה"?

⁵ עיין בספר "אהבתי תורתך" (לרב שמואל גרץ, בני ברק תשנ"ט) עמ' קלד, שהקשה כן ולא תירץ.

אפשר להסביר זאת בשלושה אופנים:

אפשר שכוונתו היא שאילו היה יעקב מגרש אחת מהן, הוא היה גורם לה בוושה וצער, ויעקב לא רצה לגרום בושה וצער לאף אחת מהן בגלל החמרתו על עצמו לקיים את התורה קודם שניתנה.⁶

עוד אפשר שכוונתו היא שאילו היה יעקב מגרש אחת מהן הוא היה גורם לה להנשא לעשו הרשע, כמו שכתב רש"י על הפסוק "ויזכר אלקים את רחל" (ל, כב): "שהיתה מצירה שמא תעלה בגורלו של עשו, שמא יגרשנה יעקב, לפי שאין לה בנים. ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים. הוא שייסד הפייט: 'האדמון כבט שלא חלה – צבה לקחתה לו ונתבהלה' [עשו האדמוני, כאשר ראה שרחל לא ילדה, רצה לקחתה לו לאשה, והיא נבהלה מכך]". ויעקב לא רצה לגרום לאף אחת מהן להינשא לעשו הרשע בגלל החמרתו על עצמו לקיים את התורה קודם שניתנה.

עוד אפשר לומר שאם יעקב היה מגרש את אחת מהן והיא היתה ח"ו נישאת לעשו, היה בכך חשש פיקוח נפש, שכן עשו היה רוצח⁷, והיה חשש שהוא יהרוג אותה!

ב. הסבר המהרש"א: אחרי שקידש את שתיהן בדיעבד לא היה "מרויח" אילו גירש אחת מהן, ואי אפשר היה לו לגרש את שתיהן

הסבר דומה כתב המהרש"א (שם): "יש לומר כי אי אפשר היה לו ליעקב להינצל מאיסור שתי אחיות שעתידה תורה לאסור, כי באמת רחל נתקדשה לו מן הדין, בשכר שבע שנים, כמו שאמר: 'הבה את אשתי' (כט, כא), דהיינו שנתקדשה לי כבר, והיא אשתי בשכר שבע שנים... אך כיון... שלבני נח לא נאסרו שתי אחיות, הרי גם לאה התקדשה לו... ולא היו קדושי לאה קדושי טעות. ואף אם היה מגרש אחת מהן לא היה יכול לקיים דבר שעתידה התורה לאסור... איזו מהן שהיה מגרש – היתה השניה אחות גרושתו, כיון שבאמת שתיהן היו מקודשות לו. ושתייהן ודאי אי אפשר היה לו לגרש".

אם כן לפי המהרש"א גם אילו היה יעקב מגרש אחת מהן היתה השניה אסורה לו, כיון שאחות גרושתו אסורה⁸.

אבל מה כוונת המהרש"א במה שכתב בסוף דבריו: "ושתייהן ודאי אי אפשר היה לו לגרש"? מדוע אי אפשר היה לו לגרש את שתיהן?

⁶ עיין מהרש"א חא"ג יבמות ק ע"ב ובספר "פרקי תורה" (לגר"מ גיפטר) בראשית כו, ה (עמ' פח).
⁷ עיין רש"י בראשית כה, כה: "אדמוני – סימן הוא שיהא שופך דמים", ורש"י שם (כה, ל): "והוא עיף – ברציחה, כמה דתימא כי עיפה נפשי להורגים" (ירמיהו ד, לא).
⁸ יבמות ח ע"ב, רמב"ם הלכות איסורי ביאה פ"ב ה"ט, טור ושולחן ערוך אבן העזר טו, כו.

נראה שכוונתו היא שכיון שאביו ציוה אותו לשאת אשה מבנות לבן, אי אפשר היה לו לעבור על ציווי אביו בגלל החמרתו על עצמו לקיים את מה שהתורה עתידה לאסור!⁹

ג. הסבר הרבי מליובאוויטש:

כיון שיעקב הבטיח לרחל שישאנה אסור היה לו לחזור בו

הסבר אחר כתב, רבי מנחם מענדל שניאורסהאן, הרבי מליובאוויטש¹⁰:
"בנוסף למצוות שעליהן נצטוו בני נח, יש מספר ענינים שכל בני נח קבלו על עצמם, כדברי רש"י 'שהאומות גדרו את עצמן מן העריות על ידי המבול' (בראשית לד, ז), והכוונה בכך היא שהם סייגו עצמם גם מאיסורי עריות אשר עליהם לא נצטוו. בכך מובנים בפשטות דברי רש"י במקום אחר (שם יא, לב): 'שלא יהא הדבר מפורסם לכל, ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו', למרות שעל כיבוד אב נצטוו רק במרה¹¹, כי כיבוד אב היתה אחת ההנהגות הטובות שהם קבלו על עצמם. ... אחת ההנהגות הטובות שקבלו על עצמן האומות היתה להימנע מרמיה זה את זה. כמוכח מטענת יעקב אל לבן: 'ולמה רמיתני' (כט, כה), עד שאפילו לבן הרמאי היה מוכרח להצטדק בתירוץ של 'לא יעשה כן במקומנו' (כט, כו). לפי זה מובן מדוע נשא יעקב את רחל, למרות האיסור של 'ואשה אל אחתה לא תקח' (ויקרא יח, יח), כי לפני כן הבטיח יעקב לשאת את רחל, ואף נתן לה סימנים (רש"י כט, כה), ואילו לא היה מקיים את הבטחתו היתה זו רמיה, ובמיוחד כאשר כתוצאה מכך היה חשש שהיא תפול בגורלו של עשו, דבר שהיה גורם לה לצער עצום (רש"י ל, כב). לכן מובן שהחומרה של שמירת הלאו 'ואשה אל אחתה לא תקח', אשר עליו עדיין לא נצטוו, אינה יכולה לדחות את איסור הרמיה".

המשך הרבי וכתב: "אחת ההוראות הנלמדות מכך לכל יהודי היא: כאשר הוא חפץ להחמיר על עצמו ולהדר, עליו לוודא בראש ובראשונה שלא יהא זה על חשבון אחרים".

לפי דברי הרבי לא החמיר יעקב על עצמו שלא לשאת שתי אחיות, כיון שחומרה זו היתה בסתירה להבטחתו לרחל שישאנה, וכמו כן היא היתה גורמת צער לרחל, ואין ראוי שהאדם יחמיר על עצמו על חשבון חבירו.

⁹ יש לציין שלמדנו לעיל שכוונת ה"מושב זקנים" במילים "אחרי שקידש כבר שתיהן בדיעבד" התבארה לאור דברי המהרש"א, אבל דברי ה"מושב זקנים" בחלקם השני אינם מתאימים לדברי המהרש"א בחלקם השני, שכן המהרש"א כתב: "ואף אם היה מגרש אחת מהן לא היה יכול לקיים דבר שעתידיה התורה לאסור... איזו מהן שהיה מגרש – היתה השניה אחות גרושתו, כיון שבאמת שתיהן היו מקודשות לו. ושתיהן ודאי אי אפשר היה לו לגרש", ואילו ה"מושב זקנים" לא כתב כך, אלא כתב: "לא היה רוצה לגרש אחת מהן".

¹⁰ ספר "לקוטי שיחות" כרך ה עמ' 143-150.

¹¹ רש"י שמות כד, ג ודברים ה, טז.

סיכום חלק א

מדברי ה"מושב זקנים" והרבי מליובאוויטש למדנו הנהגה מוסרית חשובה: לא להחמיר על חשבון הזולת.

דבר דומה למדנו מדברי המהרש"א: כאשר יש לאדם ציווי מפורש של אביו אין לו להחמיר על עצמו בחומרה שהוא רגיל לנהוג בה אם בגללה יעבור על ציווי אביו.

חלק ב: תשובות שמהן ניתן ללמוד לימודים אמוניים

א. הסבר "דעת זקנים מבעלי התוספות": מאחר שהאבות לא נצטוו לקיים את התורה הם לא תמיד קיימו

הסבר אחר כתבו "דעת זקנים מבעלי התוספות" (בראשית לו, לה): "יעקב היאך נשא שתי אחיות בחייהן? ויש לומר כי מאחר שלא נצטוו על התורה, אף על פי שידועה [נראה שצ"ל: "שידעוה"] ברוח הקדש, מה שהיו רוצין היו מקיימין, ומה שהיו רוצין היו מניחין".

יש להבין מה כוונתם באומרים "מה שהיו רוצין היו מקיימין, ומה שהיו רוצין היו מניחין"? וכי הדבר היה תלוי סתם ברצונם?! נקודה זו מבוארת בהמשך דבריהם, שם הקשו: "והא דאמרינן בערבי פסחים (ק"ט ע"ב) שבסעודה של צדיקים לעתיד לבא נותנים כוס של ברכה ליעקב, והוא אומר: 'לא אברך, מפני שנשאתי שתי אחיות בחייהן', אלמא דשלא כהוגן עשה! אפשר לומר דמכל מקום הואיל ועתידה תורה [לאסור], איכא קצת עונש בדבר. ואפילו הכי נשאן, אף על גב דאיכא קצת עונש, לפי שלא היה רוצה אלא מן הצדקניות, ולא מצא בדור צדקניות כמותן, וגם אחת מהן לא היתה יכולה להוליד לבדה כל השנים עשר שבטים".

מתבאר אפוא מדבריהם ש"מה שהיו רוצין היו מניחין" אינו סתם רצון שרירותי, אלא רצון עליון לקיים דבר ד': "לפי שלא היה רוצה אלא מן הצדקניות, ולא מצא בדור צדקניות כמותן, וגם אחת מהן לא היתה יכולה להוליד לבדה כל השנים עשר שבטים".

כעין זה כתב גם "אור החיים" הקדוש (בראשית מט, ג): "והנכון בעיני הוא כי האבות קבלו התורה משם, שקבל מנח, שקבל מחנוך, שקבל מאדם הראשון, אשר למדה מפי הגבורה... אך לא נצטוו אלא על שבע מצוות, שאם יעבור עליהם יהרג, אבל שאר התורה קרוב לשכר אם יעשה, ורחוק מן ההפסד אם לא יקיים, וכדרך שיש לנו גם אחר נתינת התורה, שיש מצוות שאם יעשה אותן האדם יטול שכר, ואם לאו אין לו עונש עליהן, כמו כן היה מיום ברא אלקים אדם בכל התורה חוץ משבע מצוות. והאבות לצד חביבותם בד' וחשקם באושר עליון קיימו הכל, כאמרו:

יעקב אשר שמעי' וגוי' (כו, ה), ואמרו ז"ל (יומא כח ע"ב): 'קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין'. ואת בניו הקים תחתיו להרויח תועלת המצוות ועסק התורה. אבל במקום שהיו רואים תועלת דבר ההצלחה להם, כמו שתאמר: יעקב כשהרגיש בהצלחתו בנישואי שתי האחיות, העלים עין מרווח הנמשך מקיום המצוה ההיא, כיון שאין לו עונש אם לא יקיימנה כל עוד שלא נתנה תורה".

כעין זה כתב גם בספר "נפש החיים" (שער א פכ"א): "כשהשיג יעקב אבינו עליו השלום שלפי שורש נשמתו יגרום תיקונים גדולים בכוחות ועולמות העליונים אם ישא שתי האחיות האלו, רחל ולאה, והמה יבנו שתיהן את בית ישראל, יגע כמה יגיעות ועבודות להשיגם שינשאו לו. וכן הענין בעמרם שנשא יוכבד דודתו, שיצאו ממנה משה אהרן ומרים. וזה גם כן אחד מהטעמים שלא ניתנה התורה לנח ולאבות הקדושים, שאם היתה ניתנת להם, לא היה יעקב רשאי לישא שתי אחיות, ולא עמרם דודתו, אף אם היו משיגים שכן ראוי להם לפי שורש נשמתם. ובאמת זה היה כל בניית בית ישראל עם סגולה, ותיקון כל העולמות העליונים והתחתונים".

כלומר יעקב התבונן והבין שדווקא מצדקניות אלו יצא עם ישראל, ולכן לא קיים את מה שהתורה עתידה לאסור, לקיחת שתי אחיות.

ב. הסבר נוסף של "אור החיים" הקדוש והמהר"ל: יעקב עשה על פי הדיבור

עוד כתב "אור החיים" הקדוש (שם מט, ג): "ומה גם אם נאמר שהיו עושים על פי הדיבור, כי האבות נביאים היו, וד' אמר להם לעשות כן, ודבר זה דומה למה שכתב רמב"ם בהלכות יסודי התורה (פ"ט ה"ג) כי נביא שאמר לעבור על איסור מאיסורי התורה לפי שעה שומעין לו, כאלוהו בהר הכרמל וגוי'. גם יאמן יעקב שעשה מעשה על פי נבואתו שיכול לישא שתי אחיות לפי שעה, לא שיעקר איסור שתי אחיות. ומה גם בזמן שלא היה להם עונש על הדבר, אלא הקרבת התועלת אם יקיימו כנזכר".

לפי הסבר זה יעקב נהג על פי ציווי אלקי!

כעין זה כתב גם המהר"ל ב"גור אריה" (בראשית מו, י): "הטעם מה שנשא יעקב שתי אחיות, אף על גב שהאבות היו מקיימים את התורה, כי כמו שידע יעקב התורה ברוח הקדש, כך היה יודע שיש לו לישא שתי אחיות, והן הגונות לו להעמיד שנים עשר שבטים עמודי עולם משתי אחיות. ואין זה קשיא אם ידע זה יעקב ברוח הקדש, שהרי כל התולדות היו יודעים ברוח הקדש, כמו שפירש רש"י אצל יעתה הפעם ילוה אישי אלי' (כט, לד), וגם זה היה ברוח הקדש. ואין זה שלא שמר התורה, אך הפה שאסר הוא הפה שהתיר (כתובות טז ע"א), ומי שהיה מודיע להם

התורה הודיע להם גם זה. והודיע ליעקב כי ראוי לו שישא שתי אחיות, כמו שאמר לאליהו להקריב בחוץ".

מתחילת דברי המהר"ל נראה שדבריו דומים לדבריהם של "בעלי התוספות" ולדבריו הראשונים של "אור החיים" הקדוש ו"נפש החיים", שכן גם הוא כתב: "היה יודע שיש לו לישא שתי אחיות, והן הגונות לו להעמיד שנים עשר שבטים עמודי עולם משתי אחיות", אבל בסוף דבריו דימה את יעקב לאליהו בהר הכרמל, ונראה שכוונתו שיעקב קיבל ציווי מפורש¹².

ב. הסבר הרמב"ן: האבות קיימו את התורה רק בארץ ישראל

1. הסבר רש"י והרמב"ן

על הפסוק "יעקב אשר שמע אברהם בקלי, וישמר משמרתו, מצותו, חקותי ותורתו" (כו, ה) כתב רש"י: "שמע אברהם בקלי – כשנסיתי אותו. וישמר משמרתו – גזירות להרחקה על אזהרות שבתורה, כגון שניות לעריות, שבות לשבת.

מצותי – מצוות שאלו לא נכתבו דין הוא שיכתבו, כגון גזל ושפיכות דמים. חקותי – דברים שיצר הרע ועובדי גלולים משיבין עליהם, כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז, שאין טעם בדבר, אלא המלך גזר חקו על עבדיו. ותורתו – להביא תורה שבעל פה, הלכה למשה מסיני".

הרמב"ן הביא את דברי רש"י וכתב עליהם: "ואם כן יהיה כל זה בנוי על דעת שהיה אברהם מקיים ומשמר את התורה עד שלא ניתנה. וכך אמרו (בבראשית רבה צד, ג) בפסוק 'ויתן להם יוסף עגלות' (להלן מה, כא), שפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה, שהיה עוסק בתורה כשם שהיו אבותיו, ועד עכשיו לא ניתנה תורה, והרי כתוב: 'וישמר משמרתו מצותי חקותי ותורתו'. ושם אמרו שהיה משמר אפילו דקדוקי תורה, והיה מלמד לבניו".

2. שאלות הרמב"ן

אבל שאל הרמב"ן: "ויש לשאול: אם כן איך הקים יעקב מצבה (להלן כח, יח) ונשא שתי אחיות? וכדעת רבותינו ארבע (בראשית רבה עד, יא)! ועמרם נשא דודתו (שמות ו, כ)! ומשה רבנו הקים שנים עשרה מצבה (שם כד, ד)! והאיך אפשר שיהיו

¹² א. עיין ב"מושב זקנים" (בראשית כט, כח) בתירוץ האחרון: "ועל שצפה ברוח הקדש שלא תכנס עמו לקבורה". מה כוונתו במילים אלו? מהו התירוץ על שאלתו כיצד נשא יעקב שתי אחיות? נראה שכוונתו שיעקב ראה ברוח הקדש שרחל תהיה אשתו, ואף על פי כן היא לא תכנס עמו לקבורה, וכיון שראה ברוח הקדש שהיא תהיה אשתו לכן לקחה לאשה, וכמו שהתבאר. ב. עיין עוד ב"משפט כהן" למרן הראי"ה סימן קמד סעיף יח עמי שמג-שמה.

נוהגים היתר בתורה במה שאסר אברהם אביהם על עצמו וקבע לו השם שכר על הדבר, והוא יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ללכת בדרכיו?".

עוד הוסיף הרמב"ן והקשה: "וביעקב דרשו (בבראשית רבה עט, ו) ששמר את השבת וקבע תחומין!" דהיינו שרואים במדרש נוסף שיעקב קיים את המצוות עוד לפני שניתנו, וכיצד הדבר מתישב עם העובדה שיעקב הקים מצבה ונשא שתי אחיות?

ענה על כך הרמב"ן: "ואפשר שיהיה זה בשבת, מפני שהיא שקולה ככל התורה כולה (ירושלמי ברכות פ"א ה"ה), שהיא מעידה על מעשה בראשית". כלומר שיעקב לא קיים את כל התורה, אלא דווקא את השבת, לרוב חשיבותה, שהיא שקולה ככל התורה כולה, שהיא מעידה על מעשה בראשית.

3. הסבר הרמב"ן על פי הפשט

המשיך הרמב"ן וביאר את הפסוק על פי הפשט: "ואולי נאמר: משמרתני – שניות לעריות של בני נח. מצותי – גזל ושפיכות דמים.

חקותי – אבר מן החי וכלאים של הרבעת בהמה והרכבת אילן. ותורתני – דינין ואסורי עבודה זרה, שאלו כולן נצטוו בהן בני נח, והוא השומר והעושה רצון בוראו ומשמר אפילו דקדוקין וחומרות במצוות שלהן, וכמו שהזכירו: '[מסכת] עבודה זרה של אברהם אבינו ארבע מאה פרקי הוות' (עבודה זרה יד ע"ב). ודרשו בימאה שערים' (כו, יב) שמדדוה למעשרות (בראשית רבה סד, ו), כי היו האבות נדיבי עמים לתת מעשרות לעניים, או לכהני ד', כגון שם ועבר ותלמידיהם, כענין 'והוא כהן לאל עליון' (לעיל יד, יח)". כך הסביר הרמב"ן את הפסוק על פי הפשט, אבל הסבר זה אינו מתאים לדברי חז"ל שהובאו ברש"י.

4. הסבר הרמב"ן על פי חז"ל

המשיך הרמב"ן וביאר את דברי חז"ל: "והנראה אלי מדעת רבותינו שלמד אברהם אבינו התורה כולה ברוח הקדש, ועסק בה ובטעמי מצוותיה וסודותיה, ושמר אותה כולה כמי שאינו מצווה ועושה, ושמירתו אותה היה בארץ בלבד, ויעקב בחוצה לארץ נשא האחיות, וכן עמרם, כי המצוות משפט אלקי הארץ הן, אף על פי שהוזהרנו בחובת הגוף בכל מקום (קדושין לו ע"ב). וכבר רמזו רבותינו הסוד הזה (בספרי דברים פסקא מג), ואני אעירך בו בעזרת השם (ויקרא יח, כה ודברים יא, יח).

והמצבה [שהקים יעקב בבית אל שבארץ ישראל!] מצוה שנתחדשה בזמן ידוע היא, כמו שדרשו (בספרי) ב'אשר שנא ד' אלקיך' (דברים טז, כב), ששנאה אחר היותה אהובה בימי האבות. וביוסף דרשו (בראשית רבה צב, ד) שהיה משמר את השבת אפילו במצרים, מפני שהיא שקולה כנגד כל המצוות, לפי שהיא עדות על

חידוש העולם, והיה עושה כן ללמד את בניו אמונת בריאת העולם, להוציא מלבם כוונת עבודה זרה ודעות המצרים, וזאת כוונתם".

מחדש הרמב"ן שהאבות קיימו את כל המצוות רק בארץ ישראל!¹³

5. דיון בדברי הרמב"ן

יש לשאול על דברי הרמב"ן: הרי יעקב היה נשוי לרחל וללאה גם בארץ ישראל! שכן רחל מתה רק בבית לחם, וכבר לפני כן היה יעקב בארץ ישראל: בשכם ובבית אל!¹⁴

כתב על כך הרמב"ן בפרשת אחרי מות (ויקרא יח, כה): "והשם, לו לבדו נתכנו עלילות, שמתה רחל בדרך בתחילת בואם בארץ, כי בזכותה לא מתה בחוצה לארץ, ובזכותה לא ישב בארץ עם שתי אחיות, והיא היתה הנשאת באיסור האחות. ונראה שנתעברה מבנימין קודם בואם בשכם, ולא נגע בה בארץ כלל, מפני הענין שהזכרנו". לפי זה אכן יעקב לא נגע ברחל בהיותם בארץ ישראל!¹⁵

עוד יש לשאול על דברי הרמב"ן: האם כוונתו היא שבחוץ לארץ לא קיימו האבות שום מצוה?! דהיינו שכל שבעים וחמש השנים שהיה אברהם באור כשדים ובחרן¹⁶, וכל שלושים ושבע השנים שהיה יעקב בחרן ובמצרים¹⁷, הם לא קיימו את מצוות התורה, אלא רק שבע מצוות בני נח בלבד?!

אמנם הרמב"ן עצמו כתב: "וביוסף דרשו שהיה משמר את השבת אפילו במצרים, מפני שהיא שקולה כנגד כל המצוות, לפי שהיא עדות על חידוש העולם, והיה עושה כן ללמד את בניו אמונת בריאת העולם, להוציא מלבם כוונת עבודה זרה ודעות המצרים, וזאת כוונתם". דהיינו שאת השבת קיים יוסף גם במצרים, אבל מלשון הרמב"ן נראה שרק את השבת שמרו האבות בחוץ לארץ, ואילו את שאר המצוות הם לא שמרו, אך אולי אפשר לבאר את כוונת הרמב"ן בדומה למה שהתבאר בדברי ה"דעת זקנים" ו"אור החיים" הקדוש ו"נפש החיים", שרק במקום שהאבות ראו צורך גדול, הם עברו על מצוות התורה, אלא שלפי הרמב"ן

¹³ גם הסבר זה מופיע בקיצור ב"מושב זקנים" (שם): "ותירץ הרב רבי דוד שלא קיימו התורה אלא בארץ ישראל, ולכן נשא רחל קודם שנכנס לארץ".

¹⁴ עיין בראשית לג, יח; לה, א-כ.

¹⁵ יש להעיר שהרמב"ן לא יישב את דברי חז"ל שגם בלהה וזלפה היו בנות לבן.

¹⁶ בראשית יב, ד.

¹⁷ שם לא, מא ומז, כח.

גם את זאת הם עשו רק בחוץ לארץ! אבל את השבת הם שמרו אף בחוץ לארץ, מפני שהיא מעידה על חידוש העולם¹⁸.

6. דברי הרמב"ן בפרשת עקב

מה שכתב הרמב"ן: "כי המצוות משפט אלקי הארץ הן, אף על פי שהוזהרנו בחובת הגוף בכל מקום (קדושין לו ע"ב), וכבר רמזו רבותינו הסוד הזה, ואני אעירך בו בעזרת השם", כוונתו למה שכתב בספר דברים (יא, יח) כי עיקר קיום המצוות הוא בארץ ישראל ולא מחוצה לה, וזו לשונו: "ושמתם את דברי אלה – אף לאחר שתגלו היו מצוינין במצוות, הניחו תפילין עשו מזוזה, כדי שלא יהו עליכם חדשים כשתחזרו, וכן הוא אומר: 'הציבי לך ציונים' (ירמיהו לא, כ), לשון רש"י. וכבר כתבתי פירוש הענין, כי המצוות האלה חובת הגוף הם, ודינם בכל מקום כמו בארץ, אבל יש בו במדרש הזה סוד עמוק, וכבר רמזתי ממנו (ויקרא יח, כה).

והנה החזיר במצוות האלה, תפילין ודברי תורה ומזוזה כאן פעם שנית, לרמזו בהיקש הזה שנהיה חייבים בהם לאחר הגלות בחוצה לארץ, ומהם נלמוד לכל המצוות שהן חובת הגוף שחיובן בכל מקום, ושנהיה פטורין בחוצה לארץ מחובת הקרקע, כגון תרומה ומעשרות, כך הוא נדרש בספרי (עקב יז). וכוונת המדרש, מפני שסמך 'ושמתם' אל 'ואבדתם'. אבל עיקר הכתוב בארץ, דכתיב: 'למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה' (פסוק כא)¹⁹.

עולה מדברי הרמב"ן שעיקר קיום המצוות הוא רק בארץ ישראל, ועל פי זה מובן מדוע האבות קיימו את המצוות רק בארץ ישראל: כיון שהם לא היו מחוייבים במצוות, הם קיימו אותן רק במקום שבו עיקר קיומן.

7. דברי הרמב"ן בפרשת אחרי מות

בפירושו לפרשת אחרי מות (ויקרא יח, כה) האריך הרמב"ן יותר וכתב: "והנה השם הנכבד יתברך אלקי האלהים בחוץ לארץ, ואלקי ארץ ישראל שהיא נחלת ד', וזהו טעם י'זנה אחרי אלהי נכר הארץ' (דברים לא, טז), כי האלוהות נכרים בארץ השם ובנחלתו, וזהו שנאמר: 'לא ידעו את משפט אלקי הארץ, וישלח בם את האריות, והנם ממיתים אותם, כאשר אינם יודעים את משפט אלקי הארץ' (מל"ב יז, כו). והנה הכותיים לא היו נענשים בארצם בעבדם את אלהיהם לשלח בהם את האריות, ובבואם בארץ השם ועשו שם כמעשיהם הראשונים שלח בהם האריות

¹⁸ ועיין ברש"י שכתב על דברי יעקב לעשו: "עם לבן גרתי" (לב, ה): "עם לבן גרתי ותרי"ג מצוות שמרתי". ויש לעיין האם הרמב"ן יסכים לכך. ועיין בספר "שם דרך" על הרמב"ן בראשית ח"ב (לרב שמחה מרדכי זיסקינד ברוידא, ירושלים תשנ"ט) עמ' יב-טו.

¹⁹ עיין במאמר "מה טעם פתח בבראשית?" פ"ז סעיף 3 וסעיף 4 ובהערות שם.

הממיתים אותם. וכן שנו בספרא (קדושים יא יד): 'ולא תקיא הארץ אתכם' וגו', ארץ ישראל אינה כשאר ארצות, אינה מקיימת עוברי עבירה. ובספרי (האזינו שטו): 'ואין עמו אל נכרי' (דברים לב, יב), שלא תהא רשות לאחד משרי האומות לבא לשלוט בכם, כענין שנאמר: 'ואני יוצא והנה שר יון' וגו'. והוא מאמרם (כתובות קי ע"ב) כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה, שנאמר: 'לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים' (להלן כה, לח), ואומר: 'כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ד' לאמר לך עבוד אלהים אחרים' (שמ"א כו, יט).

ואמרו בתוספתא דע"ז (פ"ה ה"ה): הרי הוא אומר: 'ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ד' לי לאלקים' (בראשית כח, כא), ואומר: 'לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים' (ויקרא כה, לח), כל זמן שאתם בארץ כנען הייתי לכם לאלקים, אין אתם בארץ כנען כביכול אין אני לכם לאלקים, וכן הוא אומר: 'כארבעים אלף חלוצי צבא עברו לפני ד' (יהושע ד, יג), ואומר: 'ונכבשה הארץ לפני ד' ולפני עמו' (דה"א כב, יח), וכי תעלה על דעתך שישראל מכבשין את הארץ לפני המקום? אלא כל זמן שהן עליה כאילו היא מכובשת, הא אינם עליה אינה מכובשת²⁰.

וזה היא מחשבת הרשעים (סנהדרין קה ע"א) שהיו אומרים ליחזקאל: רבנו יחזקאל, עבד שמכרו רבו יש עליו כלום? שנאמר: 'והעולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות האדמה לשרת עץ ואבן' (יחזקאל כ, לב). וזה היא מצות יעקב אבינו לביתו ולכל אשר עמו בשעת ביאתם לארץ: 'הסירו את אלהי הנכר אשר בתוכם והטהרו' (בראשית לה, ב)²¹.

וסיים הרמב"ן את דבריו: 'והענין הזה הוא במקומות רבים בכתובים, ותראנו מפורש בהם אחר שפקחתי בו עיניך'.

²⁰ המשיך כאן הרמב"ן בדומה לדבריו בפרשת עקב: 'ומן הענין הזה אמרו בספרי (עקב מג): 'ואבדתם מהרה' (דברים יא, יז), אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ היו מצויינין במצוות, שכשתחזרו לא יהו עליכם חדשים, משל לאדון שכעס על אשתו ושלחה לבית אביה, אמר לה: הוי מתקשטת תכשיטים, שכשתחזרי לא יהיו עליך חדשים, וכן אמר ירמיה: 'הציבי לך ציונים' (לא, כ), אלו המצוות שישראל מצוינין בהם.

והנה הכתוב שאמר: 'ואבדתם מהרה ושמתם את דברי אלה' וגו' (דברים יא, יח), אינו מחייב בגלות אלא בחובת הגוף כתפילין ומזוזות, ופירשו בהן כדי שלא יהו חדשים עלינו כשנחזור לארץ, כי עיקר כל המצוות ליושבים בארץ ד'. ולפיכך אמרו בספרי (ראה פ), וירשתם אותה וישבתם בה ושמרתם לעשות (דברים יא, לא-לב), ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה, וכך הוא בתוספתא דע"ז (פ"ה ה"ב).

²¹ עיין ברמב"ן שם בבראשית שכתב: 'עבודה זרה ומשמשיה אינן מן הנקברים, אבל צריך שיהא מפרר וזורה לרוח, או מטיל לים (עבודה זרה מג ע"ב)! והנראה אלי כי בני יעקב לא לקחו עבודה זרה ומשמשיה משכם עד שנתבטלה והותרה להם, שהעכו"ם מבטל עבודה זרה בעל כרחו, והנה היא מותרת להם. אבל יעקב ציוה להסיר אותה **לטהרת הקדש**, שיהיו ראויים לעבוד את ד' ולהקריב לפניו קרבן, כאשר ציוה להם בטבילה ובחילוף הבגדים. והיה די להם בקבורה, ולכן טמן אותם תחת האלה, במקום שלא יעבד בו ולא יזרע'.

עולה מדברי הרמב"ן גם כאן שעיקר קיום המצוות הוא רק בארץ ישראל, ועל פי זה מובן מדוע האבות קיימו את המצוות רק בארץ ישראל: כיון שהם לא היו מחוייבים במצוות, הם קיימו אותן רק במקום שבו עיקר קיומן²².

סיכום

מתשובות הראשונים והאחרונים על השאלה כיצד יתכן שיעקב אבינו נשא שתי אחיות למדים אנו הדרכות חשובות לדורות, מבחינה מוסרית ומבחינה אמונית:

1. לא להחמיר על חשבון הזולת.
2. לא להחמיר על עצמו אם בגלל חומרה זו ימנע מקיום מצות כיבוד אב ואם.
3. אחרי שניתנה התורה אסור לעבור על המצוות אפילו לא על פי רוח הקדש!
4. גם אחרי שניתנה התורה מותר לעבור על המצוות אם נאמרה על כך הוראת שעה מפורשת²³.
5. חשיבותו של עם ישראל, שכיון שראה יעקב ששתי אחיות צדיקות עתיד לצאת עם ישראל, ויתר על הקפדתו לקיים את כל מצוות התורה.
6. חשיבותה של ארץ ישראל, שרק בה עיקר קיום המצוות, ולא בחוץ לארץ.

שני הלימודים האחרונים הם הציר המרכזי שעליו סובב ספר בראשית, כמו שהתבאר בהקדמת הספר.

---

²² א. עיין גם ברמב"ן דברים ד, ה: "ואמר: לעשות כן בקרב הארץ, להזהיר על כולם, כי יש חוקים רבים ומשפטים שאינן נוהגין בחוצה לארץ. או ירמוז שעיקר המצוות כולן בארץ, כמו שרמזתי בסוד הארץ" (ויקרא יח, כה).

ב. בכך מיושב מה שהקשו המהר"ל מפראג ב"גור אריה" (בראשית מו, ז) ו"אור החיים" הקדוש (בראשית מט, ג). ועיין ב"גור אריה" למהר"ל בראשית א, א שם הביא את דברי הרמב"ן והסכים עמו! ואכן העיר על כך הרב הרטמן ב"גור אריה" השלם שם.

ג. עיין בספר "אהבתי תורתך" (הנ"ל בהערה 5) עמ' קלו שכתב: "הכל מחושב והכל מחושבן, דבר דבור על אופניו. לידתן של רחל ולאה התרחשה דווקא בחרן, מקום אשר אליו נאלץ יעקב להתגלגל, כדי שיוכל לשאת את שתי האחיות ולהוליד את שנים עשר השבטים. דבר זה היה יכול להתרחש רק מחוץ לשטחה של ארץ ישראל. על ידי נטילת הברכות ושנאתו של עשו סיבבה ההשגחה והביאה את יעקב ממרחקים אל זיווגו. לאחר שגמר את תפקידו שבחרן, העמדת שנים עשר השבטים, הוא חוזר לארץ ישראל".

ד. עיין בתירוץ נוספים ודיון בתירוץ הקודמים בשו"ת הרשב"א ח"א סימן צד, שו"ת הרדב"ז ח"ב סימן תרצו, שו"ת הרמ"א סימן יוד, "פרשת דרכים" לבעל ה"משנה למלך" דרוש א, מהר"ץ חיות תענית ד ע"א, "שדי חמד" מערכת האלף סימן קפו ומערכת האלף כללים אות א, חידושי הגרי"ז (סולובייצ'יק) על התורה (בסטנסיל) סימן ה, שו"ת "אגרות משה" אבן העזר ד סימן ט, ספר "ליקוטי שיחות" לר' מנחם מנדל שניאורסאהן כרך ה עמ' 143-150, באורי הרב חד"ש לבאור הרמב"ן, ספר "כמוצא שלל רב" (לרב אברהם ישראל רוזנטל, ירושלים תשנ"ח) פרשת ויצא, "עיונים בבאור על התורה לרבנו בחיי בן אשר" (לרב אברהם ליפשיץ, מוסד הרב קוק ירושלים תשס"א) פרק א סעיף נד, ספר "מנחת אשר" (לרב אשר ויס, מכון "מנחת אשר" ירושלים תשס"ג) פרשת וישלח.

²³ עיין באנציקלופדיה תלמודית ערך "הוראת שעה" (כרך ח עמ' תקיא-תקכז).